

Артур Конан Дойл

Справи

Шерлока Голмса

Харків
«ФОЛІО»
2023

ПЕРЕДМОВА

Боюся, що пан Шерлок Голмс із часом став схожим на одного з тих популярних тенорів, котрі, переживши свій час, не можуть втриматися від спокуси довгих прощальних поклонів своїй аудиторії, яка все пробачає. Та це колись має припинитися, і необхідно нарешті покинути світ живих, матеріальний чи уявний. Хочеться вірити, що десь існує якийсь лімб для істот, створених уявою; якесь дивне, неможливе місце, де кавалери Філдінга продовжують закохуватися в красунь Річардсона; де солідно прямують герої Скотта; де, як і раніше, викликають сміх простодушні кокні Дікенса, а практичні персонажі Текерея продовжують будувати свої недостойні кар'єри. Можливо, в якомусь скромному закутку цієї Вальгалли Шерлок зі своїм вірним Ватсоном і зможуть розташуватися, доки якийсь ще мудріший детектив з не менш кмітливим товаришем займуть вільне місце на сцені.

Його кар'єра була довгою, хоча і не настільки, щоб старі джентльмени підходили до мене і заявляли, що його пригоди сформували їхній дитячий дивосвіт. Боюся, вони отримали від мене не ту реакцію, якої очікували. Нікому не подобається, коли з датами його життя поводяться настільки вільно. Звернімося до холодних фактів: дебют Голмса відбувся в «Етюді в багряних тонах» і «Знаку чотирьох», двох невеличких брошурах, що вийшли у світ у 1887—1889 роках. 1891-го «Скандал у Богемії», перший із довгої серії оповідок, був опублікований у журналі «Стренд». Цю розповідь публіка оцінила, здавалося,

належно та попросила ще. Тож, починаючи з цієї дати, тридцять дев'ять років тому, з перервами видається серія, в якій зараз назбиралося не менше п'ятдесяти шести оповідань, об'єднаних у «Пригоди», «Записки», «Повернення» та «Його прощальний уклін». Опубліковані за останні кілька років, дванадцять тих, що залишилися, відтворені тут під назвою «Літопис Шерлока Голмса». Він розпочав свої пригоди в найвищий розквіт Вікторіанської епохи, продовжував протягом дуже короткого правління Едуарда, і спромігся зайняти свою маленьку нішу навіть у сьогоднішні бурхливі дні. Тому буде правильніше сказати, що ті, хто вперше прочитав про нього ще замолоду, дожили до того, щоб побачити, як їхні змужнілі діти стежать за тими ж пригодами в тому ж часописі. Це дивовижний приклад терплячості та лояльності британської публіки.

В останньому оповіданні «Записок» я мав твердий намір завершити життєвий шлях Голмса, позаяк думав, що моя літературна енергія не повинна прямувати в одне русло. Це бліде, чисто поголене обличчя і довготелеса постать займали занадто багато місця в моїй уяві. Я це зробив, але, на щастя, жоден коронер не підписав протокол розтину, і з часом мені стало не складно відгукнутися на наполегливі прохання пояснити свій необачний вчинок. Я ніколи про нього не шкодував, адже насправді виявилось, що ці мої легковажні скетчі зовсім не завадили мені досягти власних меж у таких різних царинах як історія, поезія, історичний роман, дослідження психіки та драматургія. Якби Голмса ніколи не існувало, я б усе одно не зміг досягти чогось більшого, хоча він, можливо, іноді й ставав на шляху до визнання моїх серйозніших літературних праць.

Отже, читачу, попрощаємося з Шерлоком Голмсом! Дякую тобі за колишню вірність, можу тільки сподіватися, що невеликий екскурс у минуле у форматі цієї збірки відверне тебе від життєвих клопотів і розвине вміння мислити, що й є метою чарівної країни Фантазії.

Артур Конан Дойл

ВЕЛЬМОЖНИЙ КЛІЄНТ

— Тепер це нікому не нашкодить, — зауважив містер Шерлок Голмс, коли, ось уже вкотре за багато років, я попросив у нього дозволу опублікувати цю оповідь. Так нарешті я отримав дозвіл викласти на папері історію, яка у цьому випадку стала вершиною кар'єри мого приятеля.

Ми з Голмсом полюбили турецькі лазні. Саме там, у приємній млості, у клубах тютюнового диму, я бачив його менш одержимим і більш людяним, ніж деінде. 3 вересня 1902 року — того дня, з якого починається моя історія, — ми лежали з ним на диванах у затишній кімнатці, розташованій на горішньому поверху закладу на Нортумберленд-авеню. Я спитав свого товариша, чим він тепер займається, а замість відповіді він витягнув свою довгу нервову руку з простирадла, що огорнуло його, і дістав із внутрішньої кишені плаща, що висів поруч, якийсь конверт.

— Можливо, це всього лише беззмістовне зверхне дивацтво, — зауважив він, передаючи послання мені, — а можливо, і питання життя та смерті. Я знаю не більше за те, що повідомили в цьому листі.

Лист відправили з Карлтон-клубу, дата — вечір учорашнього дня. Ось що я прочитав:

«Сер Джеймс Демері засвідчує свою повагу містерові Шерлоку Голмсу й наполегливо просить прийняти його завтра о пів на п'яту. Сер Джеймс також хоче переказати, що спра-

ва, в якій він прагне порадитися з містером Голмсом, вельми делікатна та дуже важлива, тому вірить, що містер Голмс знайде можливість зустрітися з ним і повідомити про своє рішення телефоном у Карлтон-клуб».

— Чи потрібно казати, що я погодився, Ватсоне, — зронив Голмс, коли я повернув йому записку. — Ви знаєте про цього Демері хоча б щось?

— Тільки те, що його ім'я добре відоме у вищому світі.

— До цього я мало що можу додати. Певною мірою він має репутацію людини, здатної залагодити делікатну справу, коли потрібно уникнути розголосу. Ви, можливо, пам'ятаєте його перемовини з сером Джорджем Левісом з приводу Гаммерфордського заповіту. За його плечима — вагомий життєвий досвід, і до того ж природна схильність до дипломатії. Ось чому я впевнений, що чуття мене не обманює і йому справді потрібна наша допомога.

— Наша?

— Ну, якщо ви будете так люб'язні, Ватсоне...

— Вважатиму за честь.

— У такому разі чекаю вас о пів на п'яту, а поки що ми можемо викинути цю історію з голови.

У той час я мешкав у квартирі на вулиці Королеви Анни, але з'явився на Бейкер-стрит у призначений час. Рівно о пів на п'яту нам доповіли про прихід полковника сера Джеймса Демері. Навряд чи варто описувати цього чоловіка. Великодушність, чесність і щирість, властиві його характеру, широке, чисто виголене обличчя та приємний мелодійний голос запам'яталися багатьом із тих, кому доводилося його знати. Його сірі ірландські очі сяяли щирістю, а добра усмішка вигравала на жвавих вустах. Блискучий циліндр, темний піджак, кожна деталь — від шпильки з перлиною в чорній шовковій краватці до блідо-лілових шарпеток і лакованих черевиків — свід-

чила про прискіпливу охайність, якою він завжди вирізнявся. Високий владний аристократ заповнив усю нашу маленьку кімнатку.

— Певна річ, я був готовий зустріти тут і доктора Ватсона, — чемно вклонився він, — його участь може виявитися вельми доречною, містере Голмс, адже ми маємо справу з людиною, здатною на будь-який злочин, яку практично ніщо не здатне зупинити. Я би сказав, що це найнебезпечніша особа в Європі.

— У мене було кілька супротивників, цілком гідних такого лестивого звання, — всміхнувся Голмс. — Ви не курите? У такому разі прошу мені вибачити, що запалю люльку. Якщо особа, про яку ви згадали, небезпечніша, ніж покійний професор Моріарті або ще живий полковник Себастьян Моран, то зустріч справді не обіцяє нічого приємного. Я можу дізнатися ім'я?

— Ви колись чули про барона Грюнера?

— Маєте на увазі австрійського вбивцю?

Полковник Демері сплеснув руками й усміхнувся.

— Від вас нічого не сховається, містере Голмс! Чудово! Отже, ви вже склали про нього думку як про вбивцю.

— Стежити за злочинністю на континенті — мій фах. Той, кому доводилося читати про те, що трапилося в Празі, не може сумніватися у провіні цього чоловіка. Його врятував суто юридичний казус і підозріла смерть свідка. Я настільки впевнений, що це він убив свою дружину під час так званого нещасного випадку на перевалі Шплюген¹, ніби бачив усе на власні очі. Мені також відомо, що він переїхав до Англії, і я передчував, що рано чи пізно мені доведеться з ним зіштовхнутися. То що ж накоїв барон Грюнер цього разу? Чи це не продовження тієї давньої трагедії?

---

¹ Перевал Шплюген в Альпах сполучає Швейцарію й Італію.

— Ні, містере Голмс, справа набагато серйозніша. Адже важливіше запобігти злочиніві, ніж вершити правосуддя. Справді жакливо усвідомлювати власне безсилля, коли у вас на очах створюють огидний задум і вам цілком зрозуміло, чим усе закінчиться. Чи може людина потрапити в більш скрутне становище?

— Ймовірно, ні.

— Отже, ви не відмовитеся допомогти моєму клієнтові, інтереси якого я представляю?

— А я й не збагнув, що ви лише посередник. Хто ж головна дійова особа?

— Благаю вас, містере Голмс, не питайте. Я пообіцяв, що добре ім'я цієї людини жодним чином не буде згадане. Його наміри надзвичайно чесні та шляхетні, однак він вважає за краще залишатися в тіні. Мені немає потреби казати, що вам гарантується винагорода й що ви будете повністю незалежні у своїх діях. Сподіваюся, що справжнє ім'я клієнта для вас не таке вже й важливе.

— Мені дуже шкода, — сказав Голмс, — але я звик, щоб таємниця вкривала лише один бік справи. Мати її з обох сторін — занадто складне завдання. Боюся, сер Джеймс, що нічим не зможу вам допомогти.

Наш відвідувач дуже збентежився. Його широке жваве обличчя затьмарила тінь тривоги та розчарування.

— Ви навряд чи усвідомлюєте наслідки вашої відмови, містере Голмс, — сказав він. — Я опинився перед серйозною дилемою. Не маю жодних сумнівів, що ви вважали б за честь узятися за цю справу, якби я виклав вам усі факти. Але я дав слово честі. Чи можу я принаймні розповісти вам усе, що мені дозволили?

— Звісно, але за умови, що мені не доведеться брати на себе якісь зобов'язання.

— Ви, без сумніву, чули про генерала де Мервіля?

— Маєте на увазі героя Гайбера¹? Авжеж, я чув про нього.

— У нього є донька Віолетта, молода, вродлива, освічена леді, чудова з будь-якого погляду. Саме її, цю приємну, безневинну дівчину, ми мусимо врятувати від кігтів диявола.

— Барон Грюнер має на неї якийсь вплив?

— Найсильніший із усіх на світі — кохання. Він, як ви, вочевидь, чули, дуже привабливий чоловік. У нього вишукані манери, приємний голос і якийсь романтичний, таємничий вигляд, який украй полюбляють жінки. Кажуть, що жодна жінка не здатна встояти перед ним, і він уповні з цього користує.

— Але як йому вдалося познайомитися з такою леді, котра займає таке високе становище, як міс Віолетта де Мервіль?

— Це сталося під час мандрівки Середземним морем. На яхті зібралось добірне товариство. Певна річ, організатори цієї мандрівки нічого не знали про справжню репутацію барона Грюнера, поки не стало надто пізно. Негідник зблизився з леді й повністю завоював її серце. Чи можна висловити її почуття, сказавши, що вона кохає його? Та вона його обожнює, просто ним одержима. Не хоче слухати про нього жодного лихого слова. Зробили все, щоб урятувати її від цього шаленства, але марно. Іншими словами, за місяць міс де Мервіль планує вийти за нього заміж. Позаяк вона досягла повноліття та має залізну волю, важко сказати, як можна втримати її від цього вчинку.

— Чи знає вона про те, що трапилося в Австрії?

— Хитрий біс розповів їй про всі публічні скандали свого минулого, але завжди виставляв себе невинною жерт-

---

¹ Перевал Гайбер у північно-східній частині Афганістану — головні ворота в Індію (а тепер — у Пакистан). Йдеться про епізод Другої англо-афганської війни (1878—1880).

вою. Вона вірить йому беззастережно й не хоче слухати інших.

— Он воно як. Однак ви ненавмисно видали ім'я вашого клієнта. Не сумніваюся, що це генерал де Мервіль.

Наш відвідувач засовався на стільці.

— Я міг би збрехати вам, містере Голмс, але це не так. Де Мервіль — убитий горем батько. Дужий військовик зовсім занепав під впливом цієї історії. Він утратив самовладання, яке ніколи не покидало його на полях баталій, і перетворився на слабкого розбитого стариганя, котрий не здатен протистояти такому блискучому та дужому супернику, як той австрієць. Мій клієнт — один із тих, хто добре знав генерала й багато років був його приятелем, а також проявляв батьківську турботу про його доньку ще з того часу, як вона була дитиною. Він не може дивитися, як ця трагедія наближається до свого завершення, не намагаючись її зупинити. Це не справа Скотленд-Ярду, тому він порадив звернутися до вас, але, як я вже казав, за умови, що сам він не буде причетний до цієї справи. Не сумніваюся, містере Голмс, що з вашими видатними здібностями ви зможете легко вистежити мого клієнта через мене, але просив би вас не викривати його особистість, бо це справа честі.

Голмс задоволено посміхнувся.

— Мабуть, це я зможу пообіцяти, — сказав він. — До того ж, сер Джеймс, мушу зізнатися, що ваша справа зацікавила мене, і я спробую в ній розібратися. Як можна підтримувати з вами зв'язок?

— Через Карлтон-клуб. Але в разі необхідності в мене є й приватний телефон — ХХ.31.

Голмс записав номер і, все ще всміхаючись, сів, поклавши на коліна розгорнутий нотатник.

— Будьте люб'язні, яка теперішня адреса барона?

— Вернон-лодж, неподалік від Кінгстона. Це великий будинок. Барон повернув якісь сумнівні махінації, завдяки

яким розбагатів, що, звісно, робить його ще небезпечнішим суперником.

— Він зараз удома?

— Атож.

— Що ще можете про нього розповісти, окрім того, що вже згадали?

— У нього вишукані смаки. Знається на конях. Якийсь час грав у поло в Герлінгемі, але потім, після гучної празької справи, змушений був звідти піти. Колекціонує книжки та картини. У його характері є неабияка частка зарозумілості. Я вважаю його визнаним авторитетом у галузі китайської кераміки. Барон навіть написав дослідження з цього питання.

— Чудовий набір, — зауважив Голмс. — Усі великі злочинці — люди непересічні. Мій старий приятель Чарлі Піс віртуозно грав на скрипці, а Вейнрайт був талановитим актором. Я міг би пригадати й багатьох інших. Отже, сер Джеймс, передайте своєму клієнтові, що я починаю гру проти барона Грюнера. Це все, що можу вам пообіцяти. У мене є певні власні джерела інформації, тому сподіваюся, що ми знайдемо інформаторів, за допомогою яких зможемо розплутати цю справу.

Коли наш гість пішов, Голмс так довго сидів, занурений у свої думки, що, здавалося, зовсім забув про мою присутність. Нарешті він раптово отямився й спитав:

— То що, Ватсоне, ви про це думаєте?

— Ймовірно, вам було би краще побачитися із самою леді.

— Мій любий друже, якщо старий бідний батько не може зворушити доньку, то яким чином це вдасться мені, чужій для неї особі? І все ж, у вашій пораді щось є. Ми скористаємося нею, якщо всі інші спроби зазнають невдачі. Вважаю, що за справу треба братися інакше, і я сподіваюся, що тут нам допоможе Шінвел Джонсон.

Досі мені не доводилося згадувати у своїх спогадах про Шінвела Джонсона, адже я рідко розповідаю про справи, пов'язані з останнім періодом кар'єри мого приятеля. На початку століття він став незамінним помічником Голмса. Мушу зізнатися, що свого часу його ім'я згадувалося в переліку небезпечних злочинців, і він навіть відсидів два терміни у в'язниці в Паркгорсті, але, врешті-решт, спокутував свою вину і, зустрівшись із моїм товаришем, став його агентом у лондонському злочинному світі. Джонсон здобував для нього інформацію, яка інколи виявлялася просто безцінною. Якби він був звичайним поліцейним «донощиком», то недовго міг би ховати своє справжнє обличчя, але позаяк його діяльність ніколи не була пов'язана із судовими розглядами, його співники так і не змогли зрозуміти, із ким вони мають справу. Маючи за плечима дві судимості, він мав доступ до всіх нічних клубів міста, гральних домів і нічліжок, а спостережливість і меткий розум робили його ідеальним агентом для збору інформації. Саме до цього чоловіка й збирався тепер звернутися Шерлок Голмс.

Моя лікарська практика не давала мені можливості бути поруч із моїм приятелем, коли він робив перші кроки в розслідуванні цієї справи, і тому ми домовилися якось зустрітися з ним у ресторані «У Сімпсона», де, сидячи за маленьким столиком біля вікна та дивлячись на стрімку течію життя на Стренді, Голмс розповів мені про останні події.

— Джонсон уже десь нишпорить, — поінформував він. — Можливо, йому вдасться віднайти щось у нетрях злочинного світу. Якщо в барона Грюнера є свої таємниці, то їх потрібно шукати саме там, у темному корінні зла та насильства.

— Але якщо леді відмовляється вірити тому, що знаємо ми, чому ви вирішили, що якісь нові деталі змусять її змінити своє рішення?

ЗМІСТ

Передмова. <i>Артур Конан Дойл</i>	3
Вельможний клієнт	5
Блідий вояк	36
Випадок із камінцем Мазаріні	60
Випадок на віллі «Три щипці»	80
Випадок у маєтку Шоскомб	100
Вампір у Сассексі	120
Загадка Торського мосту	138
Історія чоловіка з годинниками	168
Історія зникнення спецпотяга	187
Пригода з лев'ячою гривною	207
Пригода з трьома Геррідебами	231
Пригода з квартиранткою під вуаллю	251
Як Ватсон навчався хитрощів	265
Пригода маляра на пенсії	267
Доброчинний базар	286
Пригода чоловіка, що рачкує	290